

La custòdia del territori: un nou instrument de concertació basat en la implicació ciutadana per a conservar el paisatge

Jordi Pietx i Xavier Basora

Fins fa pocs anys, la responsabilitat de conservar la natura, el paisatge i el patrimoni cultural ha recaigut quasi exclusivament en les administracions públiques, que han anat implantant diverses mesures de protecció com ara la declaració d'espais naturals protegits, la protecció de determinats paisatges a través de la planificació urbanística i la catalogació i declaració de diferents béns culturals. No obstant això, els poders públics no poden cobrir totes les necessitats existents (els recursos humans i econòmics són limitats) i, al mateix temps, alguns dels valors que cal conservar no tenen prou entitat per a requerir l'actuació de les administracions superiors. Aquests serien els casos, per exemple, d'espais i elements de valor local i comarcal, d'iniciatives d'intervenció complexa a causa de les característiques de la negociació, l'actuació o el seu caràcter innovador, o actuacions d'aliança de diferents agents. Per aquests motius cal la implicació d'altres agents socials en la gestió del paisatge. La custòdia del territori possibilita, precisament, la participació d'aquests altres actors: els propietaris i usuaris del territori, la resta de la ciutadania i, fins i tot, les empreses privades.

Darrerament, els poders públics han començat a mostrar confiança en les possibilitats que ofereix la custòdia del territori i, per tant, en la participació d'entitats sense ànim de lucre en la conservació de la natura i el paisatge. Un bon exemple n'és la Llei de protecció, gestió i ordenació del paisatge de Catalunya aprovada l'any 2005, la primera norma de l'Estat espanyol que considera la custòdia del territori com un instrument de concertació per a la protecció del paisatge. Atès que el terme "concertar" comporta les accions de pactar i posar-se d'acord, encaixa a la perfecció amb la filosofia de la custòdia del territori, que es basa, precisament, en l'entesa entre entitats sense ànim de lucre i propietaris de terrenys amb valors a conservar. D'altra banda, la Llei estatal 42/2007 del patrimoni natural i de la biodiversitat, també de gran importància per a la conservació paisatgística, estableix que les administracions públiques han de fomentar la custòdia del territori i, més específicament, diu que han de regular els mecanismes i les condicions per a incentivar les externalitats positives dels terrenys on s'hagin establert acords de custòdia entre els seus propietaris i entitats de custòdia.

En aquest context, doncs, cal entendre la custòdia del territori com una estratègia complementària (i no substitutiva) d'altres mecanismes

que ja existeixen per a la conservació de la natura i el paisatge. Així, per exemple, pot utilitzar-se per a reforçar les funcions d'altres instruments, com ara les cartes del paisatge, els plans urbanístics municipals i els plans directores territorials i urbanístics que protegeixen indrets de gran interès paisatgístic en sòl no urbanitzable, o els espais naturals protegits. Tanmateix, també són habituals les iniciatives de custòdia que es posen en marxa sense cap vinculació directa amb aquestes figures públiques de protecció i ordenació del paisatge.

Aquest capítol pretén mostrar les particularitats i les oportunitats que ofereix la custòdia del territori entesa com una eina de concertació útil per a conservar i gestionar els nostres paisatges. A més d'explicar-ne els fonaments teòrics, s'exposa l'encaix de la custòdia del territori en la legislació catalana sobre paisatge (i els instruments que se'n deriven) i com les entitats de custòdia, tant les d'aquí com les d'altres parts del món, porten a terme els acords per conservar els valors paisatgístics del territori. Finalment, es presenten les perspectives de futur amb relació a la custòdia del paisatge.

Què és la custòdia del territori? Fonaments, beneficis i situació a Catalunya

La custòdia del territori, que és com s'ha traduït en català el terme anglès *land stewardship*, aplega un conjunt d'estratègies i instruments que pretenen implicar els propietaris i usuaris del territori en la conservació i el bon ús dels valors i els recursos naturals, culturals i paisatgístics. Per aconseguir-ho, les anomenades entitats de custòdia cerquen acords i altres mecanismes de col·laboració contínua amb propietaris de terrenys, diferents usuaris del territori (com per exemple pagesos, pastors i ramaders, silvicultors o societats de caça i pesca), i altres agents públics i privats. L'objectiu principal de la custòdia del territori és assegurar la conservació a llarg termini dels valors naturals, culturals i paisatgístics d'un lloc determinat. Sovint, la conservació d'aquests valors comporta la necessitat de dur a terme una gestió responsable dels recursos que s'aprofiten en les finques objecte d'un acord, de manera que la custòdia del territori persegueix també un aprofitament sostenible dels recursos naturals.

Les entitats de custòdia, els autèntics promotors d'aquesta estratègia, són organitzacions públiques o privades sense ànim de lucre que participen activament en la conservació de la natura i el paisatge a través de les tècniques de custòdia del territori (vegeu la taula 1). Poden actuar com a entitat de custòdia organitzacions tan diverses com ara una associació de veïns, una entitat conservacionista (d'àmbit local o més ampli), una fundació o un centre excursionista, però també ens públics com ara un ajuntament, un consorci o algun altre organisme de caràcter local. A Catalunya, una gran part de les entitats de custòdia i d'altres organitzacions interessades en aquesta estratègia de conservació s'apleguen en la Xarxa de Custòdia del Territori.

El principal instrument que utilitzen aquestes entitats són els acords de custòdia. En general, cada acord va associat a una finca que presenta uns valors naturals, culturals o paisatgístics que es volen preservar. L'acord establert comporta un conjunt de compromisos i pautes de col·laboració a mitjà i llarg termini que assumeixen tant l'entitat de custòdia com el propietari o usuari dels terrenys i que, habitualment, es materialitzen per escrit en un document que pot prendre formes diferents. A la vegada, aquests acords es basen en el principi de voluntarietat. És a dir, les parts hi accedeixen sempre de forma voluntària, sense cap tipus d'imposició. Aquesta característica és important, ja que diferencia la custòdia del territori dels mecanismes tradicionals d'obligat compliment com ara la declaració d'espais protegits i de classificació i qualificació urbanística del sòl. A més, aquest aspecte és especialment valorat per les organitzacions de propietaris i els agents socials del territori.

Els pactes inclosos en els acords de custòdia són lliures i negociables entre les dues parts que hi intervenen, de manera que cada acord és diferent perquè depèn de les condicions de la finca i dels objectius i de les possibilitats que tinguin tant l'entitat com la propietat. Per exemple, aspectes com ara el percentatge de la finca sotmesa a l'acord, la durada, el grau de compromís o la responsabilitat de cada part en la gestió, s'han de pactar cas per cas. A més, cada acord sol implicar un propietari i una entitat, tot i que es poden establir amb més d'un propietari i també poden participar-hi dues o més entitats.

- Acords de custòdia per al manteniment de paisatges tradicionals o naturals.
- Intervencions paisatgístiques en finques en custòdia (revalorització, millora, restauració, paisatgisme).
- Recuperació de paisatges locals i d'identitat (fonts, arbres monumentals, ermites, llocs).
- Protecció de paisatges d'inspiració artística.
- Creació de miradors i punts d'observació del paisatge.
- Manteniment de senders i itineraris per a interpretar el paisatge.
- Conservació de paisatges històrics i per a la interpretació històrica.
- **Gestió i manteniment del paisatge en finques, edificis i jardins nobles.**
- Recuperació de patrimoni rural de pedra seca i altres elements arquitectònics associats al medi rural.
- Acords per a mantenir parcs i jardins urbans.
- Acords amb agricultors per a promoure pràctiques agràries sostenibles o tradicionals i mantenir el paisatge agrari i el patrimoni associat.
- Exposicions i altres accions de divulgació sobre paisatges locals.

Taula 1. Activitats de gestió i conservació del paisatge que promouen o porten a terme les entitats de custòdia¹.

Els acords de custòdia són el principal instrument que utilitzen les entitats de custòdia, però no són l'únic. Les activitats de sensibilització i formació de propietaris rurals, les campanyes educatives adreçades a la ciutadania, els assessoraments o les accions de suport puntuals a propietaris, les actuacions dels voluntaris de les entitats en finques privades i el reconeixement per part de les entitats de la bona gestió que fa un propietari de la seva finca, són altres instruments que utilitzen les entitats de custòdia. La Fundació Global Nature, per exemple, organitza dinars amb els propietaris del centenar de finques amb les quals manté acords de custòdia (convenis) per tal de reconèixer la seva contribució en la conservació de la tortuga mora a la serralada litoral de Múrcia (Fundación Global Nature, 2008).

A part de propietaris, usuaris i entitats de custòdia, existeixen altres agents socials que poden participar, d'una forma més o menys directa, en el desenvolupament de la custòdia del territori. Així, els ciutadans interes-

¹ Només s'indiquen activitats estrictament vinculades al concepte de paisatge; s'exclouen aquelles més relacionades amb la conservació de patrimoni natural o cultural. S'han marcat en color grana les activitats que no s'han portat a terme habitualment a Catalunya o a l'Estat espanyol.

sats en la natura i el paisatge s'hi poden implicar com a socis o voluntaris, participant en activitats organitzades per entitats de custòdia, o efectuant donacions econòmiques o materials a les entitats, entre d'altres. I les empreses o altres organitzacions patrocinadores poden contribuir econòmicament en iniciatives de custòdia del territori com una acció de responsabilitat social corporativa.

Els acords de custòdia: tipologia i seguiment

A grans trets, existeixen tres tipus d'acords en funció del grau d'implicació i compromís que vulguin assumir propietaris i entitat (Asensio, Collado, Cortina i Pietx, 2005). En primer lloc, hi ha els acords en els quals el propietari manté la gestió de la finca, però assumeix determinats compromisos de conservació. En general, aquests acords solen preveure diversos instruments de col·laboració entre la propietat i l'entitat. Habitualment, l'entitat ofereix suport i assessorament (bàsic o avançat) a la propietat amb relació a la interpretació de l'acord i les actuacions que vulgui impulsar, la informació dels canvis o les novetats tècniques i legals que puguin afectar la finca i li facilita oportunitats d'ajut i voluntariat. En aquest sentit, és important mantenir el contacte entre propietari i entitat a través, per exemple, de trucades, intercanvi d'informació o butlletins. En segon lloc, hi ha els acords en què es transfereix la gestió de la finca a l'entitat de custòdia (via arrendament o cessió d'ús, per exemple), que es compromet a gestionar-la segons els objectius de conservació fixats en l'acord. Aquesta modalitat és útil quan el propietari té dificultats per a gestionar la seva finca, sigui pel motiu que sigui. Finalment, hi ha els acords que impliquen la transmissió de la propietat a l'entitat de custòdia, només útils per a aquelles finques amb uns valors naturals o culturals molt rellevants, o amb una gran importància estratègica. Lògicament, aquests acords només són a l'abast de les entitats amb més recursos, si bé en el futur, en un escenari amb més mitjans destinats a la custòdia del territori, es pot incrementar el nombre d'entitats que els utilitzin.

En qualsevol dels casos, esdevé fonamental el seguiment dels acords, fet que implica visites periòdiques (amb un mínim d'una cada any) a través de les quals l'entitat examina l'estat de conservació de la finca per a garantir que es compleixen els compromisos de l'acord. La Xarxa de Custòdia

del Territori ha elaborat un model de seguiment (Asensio i Collado, 2007) que recomana, entre altres mesures, l'ús de fotografies per tal de determinar l'evolució del paisatge i dels altres valors que són objecte de l'acord.

Els beneficis i avantatges de la custòdia del territori

Qui contacta per primer cop amb la custòdia del territori se sol preguntar quins beneficis reals obtenen els propietaris que accedeixen a signar acords de custòdia en les seves finques. En aquells països on els mecanismes de custòdia estan més avançats, s'han establert per llei beneficis fiscals per als propietaris que s'acullin a aquest tipus d'iniciatives. Als Estats Units, a França i al Canadà, per exemple, existeixen reduccions fiscals pel fet de mantenir acords amb entitats amb objectius conservacionistes a llarg termini, o per deixar en herència o donar i vendre propietats a aquest tipus d'entitats. I, en el cas del Brasil, es donen incentius als municipis que promouen iniciatives de conservació en finques privades (Pietx, 2008). A l'Estat espanyol no existeix encara, ni a escala estatal ni regional, cap marc legislatiu ni fiscal específic per a promoure els acords de custòdia, ja sigui a través d'incentius econòmics o desgravacions fiscals. Tanmateix, diverses organitzacions de l'àmbit conservacionista estan treballant perquè aviat hi hagi incentius d'aquest tipus. De tota manera, existeixen alguns instruments administratius i fiscals que es poden interpretar en clau de custòdia i que són perfectament aplicables. És el cas, per exemple, dels incentius fiscals previstos per la Llei 49/2002 de règim fiscal de les entitats sense finalitats lucratives i dels incentius fiscals al mecenatge, també aplicables a la donació de terrenys i de drets en aquests terrenys (Lladó, 2003).

Malgrat el que s'acaba d'apuntar, els propietaris que signen acords de custòdia sí que obtenen uns beneficis directes. Així, per exemple, les entitats de custòdia els proporcionen suport i assessorament per gestionar la seva finca, ja sigui en l'àmbit legal o a través d'informació sobre ajuts o desgravacions fiscals disponibles. En aquest sentit, gràcies als acords de custòdia, els propietaris tenen noves possibilitats per a portar a terme actuacions de conservació a les seves finques, mitjançant subvencions (en aquest cas les entitats de custòdia poden assessorar-los en la tramitació), a través de l'aportació directa de recursos per part d'aquelles entitats amb més capacitat econòmica, amb voluntaris que duguin a terme activitats

puntuals (per a l'estudi, el manteniment o la millora de les finques) o ajudant els propietaris a planificar el futur de la finca, si s'escau, amb un pla de gestió.

A més, cal tenir en compte que la custòdia del territori no es limita només a un plantejament mercantilista sinó que parteix de la idea que existeixen beneficis de caire immaterial que també poden motivar els propietaris a implicar-se en iniciatives de custòdia. És el cas, per exemple, del reconeixement social que proporciona participar en una iniciativa de conservació del patrimoni natural o cultural, de la satisfacció personal que dóna llegar a les generacions futures un patrimoni ric o de l'aprenentatge mutu (sobre tècniques de conservació i gestió del territori) que comporta la col·laboració contínua entre propietaris i entitats de custòdia².

Les grans xifres de la custòdia del territori

La Xarxa de Custòdia del Territori elabora regularment un inventari dels acords i les entitats de custòdia existents a Catalunya, les Illes Balears i Andorra (Moreno i Pietx, 2003; Surinyac i Moreno, 2005; Comerma, 2007). Aquests inventaris permeten conèixer l'estat actual del desenvolupament de la custòdia del territori en l'àmbit territorial esmentat. Segons el tercer inventari, corresponent a l'any 2007, existeixen 69 entitats de custòdia que actuen a Catalunya, a les Illes Balears i a Andorra. D'aquestes, un 60% són ONG i la resta són organismes públics, dels quals la major part són ajuntaments i consorcis. Les entitats que tenen més acords de custòdia en aquest àmbit territorial són l'Obra Social de Caixa Catalunya (112), fins fa poc Fundació Territori i Paisatge, el Consell Insular de Menorca (87), els Minyons Escoltes i Guies de Sant Jordi de Catalunya (64) i la Fundació Escolta Josep Carol (53). Aquesta quasi setantena d'entitats mantenen vigents 445 acords de custòdia, els quals representen una superfície aproximada de 147.500 ha. A Catalunya, el Pallars Sobirà és la comarca amb més acords (42), mentre que a les Illes Balears destaca l'illa de Menorca, amb 97 acords.

² Per a més informació sobre els avantatges que representa la custòdia del territori per als propietaris privats, vegeu Asensio, Collado, Cortina i Pietx (2005: p. 13-14).

Imatge 1. L'Obra Social de Caixa Catalunya va adquirir sòl del perímetre de l'estany d'Ivars i Vila-sana, al Pla d'Urgell, per protegir-ne els valors ecològics i paisatgístics.

Malgrat que els valors a preservar són de tipologia diversa, predominen els valors de caire forestal, l'existència d'hàbitats on viuen espècies singulars o amenaçades, les zones humides i els valors paisatgístics. Entre les principals actuacions que es duen a terme en les finques custodiades, destaquen l'ús sostenible dels recursos, les accions per conservar els valors naturals i patrimonials, l'habilitació per a l'ús públic i la restauració de la finca.

Xarxa de Custòdia del Territori, una agrupació d'organitzacions que promou la custòdia del territori

La Xarxa de Custòdia del Territori, constituïda l'any 2003, és una associació sense ànim de lucre integrada principalment per entitats jurídiques públiques i privades diverses (associacions, fundacions, ajuntaments, consorcis, empreses, centres universitaris i de recerca) i particulars. El juliol del 2009, la Xarxa de Custòdia del Territori, tenia 153 membres. El seu objectiu principal és promoure el desenvolupament i l'ús de la custò-

dia del territori. Per assolir-ho, facilita informació, promou la formació, assessora i dóna suport, engega projectes de recerca i impulsa campanyes de difusió a favor de la custòdia. Tanmateix, la xarxa no manté acords de custòdia amb propietaris, sinó que facilita que les entitats de custòdia que en formen part els assoleixin; per això, es considera una agrupació o entitat de segon nivell³.

El segon Pla director de la Xarxa de Custòdia del Territori, fixat per al període 2007-2011, és el marc de referència de l'organització. Els objectius principals d'aquest pla són reforçar les entitats de custòdia per a aconseguir un augment significatiu en la seva capacitat d'actuació i augmentar i consolidar el suport institucional, legislatiu i social a la custòdia del territori. Així, l'entitat té el suport del Departament de Medi Ambient i Habitatge, l'Àrea de Territori i Paisatge de l'Obra Social de Caixa Catalunya, la Universitat de Vic i les organitzacions i persones que en són membres.

La custòdia del territori en el marc legislatiu català del paisatge i els instruments que se'n deriven

La custòdia del territori es fonamenta en la voluntat de les persones per conservar indrets que aprecien i valoren. El Conveni europeu del paisatge també pren en consideració la participació ciutadana i l'exemple més clar es pot trobar ja en la mateixa definició de paisatge: "Una part del territori tal com la percep la població, el caràcter de la qual resulta de l'acció dels factors naturals i/o humans i de les relacions que s'estableixen entre ells" (Consell d'Europa, 2000: art. 1). D'acord amb els postulats del conveni, no només cal tenir present les persones a l'hora de definir un paisatge, sinó que, a més, cal implicar-les quan s'implementen les polítiques i es posen a la pràctica els instruments de protecció i gestió paisatgística. Atès que el paisatge es fonamenta en la percepció de la gent, és coherent que s'impliqui activament les persones per tal de protegir-lo. En aquest sentit, el conveni afirma que cada una de les parts es compromet a "aplicar procediments de participació pública, de participació de les autoritats locals i

³ Per a més informació sobre la Xarxa de Custòdia del Territori, vegeu http://www.custodiaterritori.org/quees_xct.php.

regionals i d'altres actors vinculats a la definició i a la implementació de les polítiques del paisatge” orientades a la protecció, gestió i ordenació del paisatge (Consell d'Europa, 2000: art. 5c).

En aquest sentit, la custòdia del territori esdevé una via directa d'implicació i participació ciutadana en la conservació dels paisatges. De les tres accions que el conveni inclou amb relació al paisatge (protecció, gestió i ordenació), la que encaixa millor amb els objectius de la custòdia del territori és la de protecció, ja que es tracta d'un conjunt de mesures destinades a preservar el caràcter i la qualitat d'uns paisatges als quals s'atorga un valor especial vinculat a la seva pròpia configuració natural o cultural. No obstant això, la gestió i l'ordenació del paisatge també poden formar part de les iniciatives o relacionar-se amb l'activitat de les entitats de custòdia.

La custòdia del territori en la legislació catalana del paisatge

La legislació catalana del paisatge, com a instrument que s'inspira directament en el Conveni europeu, incorpora diferents principis i propostes amb l'objectiu d'implicar la ciutadania en tot allò relacionat amb l'ordenació i la gestió dels paisatges. A continuació es presenten les consideracions, explícites i implícites, que fan referència a la custòdia del territori i que queden incloses en aquest marc legislatiu. Inicialment, aquestes referències es van identificar en el taller Paisatge i entitats de custòdia que va tenir lloc el setembre del 2006 a Girona i que va ser organitzat per la Xarxa de Custòdia del Territori (Basora i Sabaté, 2006). A l'acte, que s'emmarcava en la II Setmana de la Custòdia del Territori, es va debatre formalment, per primera vegada, el paper que té la custòdia del territori en la protecció i gestió del paisatge de Catalunya.

La Llei 8/2005 de 8 de juny, de protecció, gestió i ordenació del paisatge de Catalunya comporta oportunitats clares per a les entitats de custòdia i, a la vegada, la custòdia del territori pot tenir un paper clau en les estratègies de protecció, gestió i ordenació del paisatge. Més concretament, les entitats de custòdia poden intervenir en cinc de les vuit finalitats de les actuacions paisatgístiques previstes per la Llei. La taula 2 especifica aquestes cinc finalitats amb exemples d'iniciatives de custòdia concretes.

Finalitat	Exemples
Preservar paisatges que requereixen intervencions específiques i integrades	<ul style="list-style-type: none"> · Bosc de Tosca (Garrotxa, Obra Social Caixa Catalunya) · Els Canyerets (Terra Alta, Fundació el Solà) · La Trapa (Mallorca, GOB-Mallorca) · Fonts de Corbera de Llobregat (Baix Llobregat, Grup d'Estudi del Medi de Corbera) · Adopció de la Riera Gavarresa (Bages, Grup Ecologista d'Avinyó - Projecte Rius)
Millorar el paisatge de la perifèria de ciutats i viles	<ul style="list-style-type: none"> · Acords de custòdia del Pla especial de protecció i gestió del patrimoni natural (Vallès Oriental, Ajuntament de Granollers) · Acords de custòdia en espais urbans i periurbans de Castellar del Vallès (Vallès Occidental, Ajuntament de Castellar del Vallès) · Parc Agrari de Sabadell (Vallès Occidental, Ajuntament de Sabadell) · Hortes de Santa Eugènia (Gironès, Ajuntament de Girona) · Parc de la Mitjana (Segrià, Ajuntament de Lleida)
Mantenir, millorar i restaurar paisatges agrícoles i rurals	<ul style="list-style-type: none"> · Acords de pràctiques agràries (Menorca, GOB-Menorca; Vallès Oriental, Consorci de l'Espai Rural de Gallecs) · Acord verbal dels prats de dall de l'ermita d'Esclat (Gironès, Ajuntament de Cassà de la Selva) · Contracte de custòdia a la Manlleua i les Torres (Alt Camp, Obra Social de Caixa Catalunya) · Arrendaments de guarets estèpics en paisatges de secà (Segrià, Acció Natura) · Riet Vell (Delta de l'Ebre, SEO/BirdLife)
Fomentar les actuacions de les administracions locals i de les entitats privades en la promoció i la protecció del paisatge	<ul style="list-style-type: none"> · Fons per a la protecció, la gestió i l'ordenació del paisatge (Catalunya, Departament de Política Territorial i Obres Públiques, Direcció General d'Arquitectura i Paisatge) · Línies públiques i privades d'ajut i finançament d'iniciatives de custòdia del paisatge (Catalunya i conjunt de l'Estat espanyol) · Foment i assessorament d'iniciatives de custòdia del paisatge (Catalunya, Xarxa de Custòdia del Territori)
Adquirir sòl per a incrementar el patrimoni públic de sòl d'interès per a la gestió paisatgística	<ul style="list-style-type: none"> · Entorn de l'estany d'Ivars (el Pla d'Urgell, Consorci de l'Estany d'Ivars / Obra Social Caixa Catalunya) · Adquisició de sòls d'interès paisatgístic municipal (Ajuntament de Sabadell, Ajuntament de l'Ametlla del Vallès, etc.) · Col·laboracions publicoprivades per a l'adquisició de sòls de protecció

Taula 2. Finalitats de les actuacions paisatgístiques previstes per l'article 8 de la Llei 8/2005 que es poden recollir en iniciatives de custòdia del territori. Font: elaboració pròpia a partir de la Llei de protecció, gestió i ordenació del paisatge.

La referència més explícita amb relació a la custòdia del territori es troba en l'article 15 de la Llei del paisatge: “El Govern, en l'àmbit de les seves competències i en funció dels recursos disponibles, ha de potenciar les activitats de les administracions locals i de les diverses organitzacions

públiques i privades que compleixin actuacions de promoció i protecció del paisatge, especialment les que tinguin per objecte la custòdia del territori per a la preservació dels seus valors paisatgístics, i ha de donar suport a les dites activitats” (Generalitat de Catalunya, 2006: art. 15.3).

Però la Llei no es limita a plantejar la participació social en les actuacions paisatgístiques, sinó que les fomenta. Un dels instruments financers previstos per a aconseguir-ho és el Fons per a la protecció, la gestió i l’ordenació del paisatge, destinat a actuacions de millora i conservació del paisatge (Generalitat de Catalunya, 2006: art. 8) i adreçat a ens públics, entitats privades i persones físiques i jurídiques que actuïn amb aquests objectius. En aquest sentit, doncs, els agents que intervenen en la custòdia del territori (entitats de custòdia, tant públiques com privades, i propietaris) poden rebre finançament d’aquest fons.

El Decret 343/2006 desenvolupa la Llei 8/2005 i estableix les condicions d’aplicació d’aquest fons. Diverses actuacions per a les quals es poden sol·licitar ajuts vinculats al fons s’emmarquen en la custòdia del territori i, de manera explícita, es fa referència a “el foment de les actuacions de les administracions locals i de les entitats privades en promoció i protecció del paisatge” i, “l’adquisició de sòl per a incrementar el patrimoni públic de sòl en les àrees que es considerin d’interès per a la gestió paisatgística” (Generalitat de Catalunya, 2006: art. 26f i 26h). Ambdues actuacions les porten a terme habitualment les entitats de custòdia. S’evidencia, per tant, que aquest fons és una gran oportunitat per a entitats públiques i privades de custòdia i també per a propietaris. A més, es pot accedir als ajuts del fons en el marc d’aliances entre diversos agents que presentin propostes conjuntes; d’aquesta manera, s’obre la porta a sol·licituds conjuntes d’entitats i propietaris signants d’acords de custòdia del paisatge, o d’altres col·laboracions. Malgrat aquestes previsions, en el moment de tancar el capítol encara no s’ha obert cap convocatòria per a entitats i propietaris de terrenys, de manera que resta pendent l’aplicació del decret en aquest aspecte concret.

Cartes del paisatge i custòdia del territori

En la introducció s’ha definit la custòdia del territori com un instrument de concertació per a la gestió del paisatge. Efectivament, la Llei del paisatge

hi fa referència en el capítol IV sobre la concertació i la sensibilització en les polítiques del paisatge, on també es regulen les cartes del paisatge. El Decret 343/2006 desplega les condicions per a elaborar les cartes del paisatge, tot i que no hi apareix cap referència explícita a la custòdia del territori en tant que instrument de concertació del paisatge tal com apunta la llei. Considerant aquesta funció concertadora que la legislació dóna a les cartes del paisatge, sembla clar que aquestes poden ser una porta d'entrada a les iniciatives de custòdia del paisatge. De fet, les cartes del paisatge de l'Alt Penedès i del Berguedà incorporen la custòdia del territori entre els seus compromisos, encara que fins ara no l'han desplegat. La Xarxa de Custòdia del Territori ha donat suport a una recerca per a analitzar i identificar oportunitats concretes d'iniciatives de custòdia del territori en la Carta del paisatge de la Vall de Camprodon (Camp, 2008). Aquesta recerca podria desembocar en alguna iniciativa de custòdia, que seria la primera inspirada en l'actual normativa del paisatge i dins d'una carta.

Així doncs, la participació en el desplegament de les cartes del paisatge podria ser un objectiu més prioritari per a les entitats de custòdia i els propietaris que d'altres instruments com ara els catàlegs del paisatge, amb un abast territorial i uns objectius més amplis que les cartes⁴. Les cartes del paisatge poden utilitzar els acords de custòdia per a treballar a una escala de detall; és a dir, la concertació finca a finca, indret a indret, propietat a propietat, i en aquells llocs amb paisatges especialment significatius. A més, els acords de custòdia requereixen l'entesa d'un nombre d'agents més reduït que en el cas de les cartes, fet que pot facilitar i contribuir a la consecució de determinats objectius.

La conservació i gestió de paisatges significatius: una oportunitat per a la custòdia del territori

La custòdia del territori se serveix d'un conjunt d'eines basades en la concertació que poden contribuir a mantenir els valors paisatgístics del ter-

⁴ Tot i això, diverses entitats de custòdia han ofert la seva visió durant els processos participatius associats a la redacció dels catàlegs de paisatge, aportant informació d'interès per als redactors i responsables d'aplicar aquests instruments.

ritori. De fet, la cura del paisatge és un dels objectius més compartits per les entitats de custòdia. A més, aquestes entitats desenvolupen una funció relativament nova en el camp de la conservació del paisatge: assumeixen un comportament de no bel·ligerància davant les agressions a la natura i al paisatge. Així, a diferència d'algunes entitats ecologistes, les entitats de custòdia tenen una gran capacitat d'interlocució, especialment quan tracten amb propietaris. De fet, aquí radica un dels seus principals punts forts en comparació amb l'Administració pública: la seva major agilitat, independència i eficiència a l'hora de mantenir un contacte directe amb els propietaris de terrenys. Les entitats de custòdia es caracteritzen per una gran versatilitat, innovació i originalitat a l'hora de cercar aliances i col·laboracions, fet que els permet abordar les actuacions de conservació amb estratègies ben diferents de les promogudes per les administracions públiques; són estratègies sovint properes a tècniques de màrqueting, de gestió immobiliària i d'innovació financera.

La participació de les entitats de custòdia en les polítiques del paisatge que es promouen a Catalunya està encara en una fase incipient. El primer pas important va ser l'esmentat taller Paisatge i entitats de custòdia, celebrat l'any 2006. Entre les actuacions que s'hi van proposar destacaven les que prioritzen la participació de les entitats de custòdia en els catàlegs de paisatge, la que les inclou en els ajuts derivats del Fons del paisatge, les que promouen els acords de custòdia destinats a difondre valors patrimonials i, finalment, la que afavoreix el paper de les entitats de custòdia com a intermediaris entre l'Observatori del Paisatge de Catalunya i els propietaris de terrenys rurals. Més enllà d'aquestes propostes de caire estratègic, els acords de custòdia poden contribuir, i de fet, ja ho fan en molts indrets, a conservar i gestionar diversos paisatges de Catalunya, especialment aquells que atresoren valors significatius.

Els valors paisatgístics en els acords de custòdia

El *Prototipus de catàleg de paisatge* (Nogué i Sala, 2006) dona als valors paisatgístics una dimensió múltiple. Segons aquest document, els valors del paisatge poden ser estètics, ecològics, productius, històrics, d'ús social, religiosos i espirituals, i simbòlics i identitaris. Des d'aquest punt de vista tan ampli, tots els valors previstos en els acords de custòdia tindrien la

consideració de paisatgístics. Per aquest motiu, i amb l'objectiu de facilitar i concretar el tractament del paisatge en els acords de custòdia, es presenten a continuació aquells valors paisatgístics vinculats als valors estètics⁵, i als valors simbòlics i identitaris⁶.

El *Tercer inventari d'acords i entitats de custòdia del territori a Catalunya, les Illes Balears i Andorra* (Comerma, 2007), elaborat per la Xarxa de Custòdia del Territori, analitza quins són els valors de conservació que motiven la signatura d'acords de custòdia. D'entrada, l'inventari constata que un nombre força elevat d'acords engloben diversos valors de conservació; en aquest sentit, les dades que aporta corresponen als acords que només inclouen un sol tipus de valor. Dels 149 acords corresponents a aquesta categoria, només una quinzena es refereixen específicament a valors paisatgístics, fet que significa que l'ús del valor exclusivament paisatgístic encara és força baix. Malgrat això, també es constata que el paisatge és el rerefons de molts acords encara que no es materialitzi en termes concrets en el document de l'acord. De fet, alguns dels valors de conservació que apareixen amb més freqüència (forestals, riberes i zones humides) són indrets que des del punt de vista estètic solen tenir un elevat valor paisatgístic.

Una part important dels acords destinats a conservar valors patrimonials, ja siguin naturals o culturals, solen promoure el manteniment del paisatge tradicional. Un cas que ho exemplifica de forma clara és el dels prats de dall, que es volen mantenir perquè són l'hàbitat d'una flora valuosa però que, al mateix temps, són el símbol d'un paisatge tradicional de gran interès estètic. Per tant, en la majoria de casos els valors patrimonials i els paisatgístics estan estretament lligats i, per tant, la protecció d'uns sol comportar també la dels altres.

Des d'una altra perspectiva, les entitats i els propietaris que signen acords ho fan, sovint, pel simple fet que aprecien un indret determinat i

5 Segons el *Prototipus de catàleg de paisatge*, els valors estètics “es relacionen amb la capacitat que té un paisatge per transmetre un determinat sentiment de bellesa, en funció del significat i l'apreciació cultural que ha adquirit al llarg de la història, així com del valor intrínsec en funció dels colors, la diversitat, la forma, les proporcions, l'escala, la textura i la unitat dels elements que conformen el paisatge” (Nogué i Sala, 2006: p. 43).

6 Ambdós valors (el simbòlic i l'identitari) fan referència a elements del paisatge o paisatges en el seu conjunt amb una gran càrrega simbòlica o identitària per a les poblacions locals (o, en general, per a la catalana) per establir-hi relacions de pertinença o expressions d'identificació.

volen que es mantingui en el futur. Els acords vinculats a aquests indrets estimats, que en molts casos la població local utilitza com a zones d'esbarjo, poden perfectament associar-se als valors simbòlics i identitaris del paisatge.

Imatge 2. El prat de dall a Espinalba, dins el terme de Llanars, un dels municipis inclosos a la Carta de paisatge de la Vall de Camprodon.

Als Estats Units d'Amèrica, la Land Trust Alliance, una organització a l'estil de la Xarxa de Custòdia del Territori, realitza cada cinc anys un inventari⁷ dels territoris protegits per acords de custòdia i de les tasques de les entitats de custòdia (anomenades en anglès *land trusts*). L'últim inventari realitzat, corresponent a l'any 2005, indica que els diferents instruments de custòdia del territori protegien una superfície propera als 15 milions d'hectàrees; això era possible gràcies a la tasca de gairebé 1.700 entitats de custòdia repartides arreu del país. A grans trets, aquest inventari mostra que l'objectiu principal de les entitats de custòdia dels

⁷ Per a més informació vegeu: www.lta.org/census/

Estats Units és protegir espais naturals i hàbitats de fauna i flora salvatges. Tanmateix, en segon lloc apareix un objectiu més directament relacionat amb el paisatge: la conservació d'espais oberts, jardins i parcs urbans. Tot plegat, doncs, demostra que els valors paisatgístics es troben ben presents en l'activitat de les entitats de custòdia nord-americanes, tal com passa amb organitzacions similars de Catalunya i d'arreu del món (com es veurà en els següents apartats).

Incidència de la custòdia del territori segons els àmbits paisatgístics

Una de les novetats del Conveni europeu del paisatge, de l'any 2000, va consistir a considerar tot el territori com a paisatge: els espais de gran valor i els més comuns; els rurals, els urbans i els periurbans; els que contenen elements de gran interès i els degradats (Consell d'Europa, 2000; Zoido, 2004). Malgrat això, cal matisar que les entitats de custòdia no actuen al territori amb aquesta visió global, sinó que centren la seva tasca en aquelles àrees que presenten uns valors paisatgístics (o d'altres tipus) amb un interès especial i que, per tant, convé preservar. En aquest sentit, treballen en el que el *Prototipus de catàleg de paisatge* (Nogué i Sala, 2006) classifica com a paisatges significatius.

Des d'un punt de vista legal, la custòdia del territori s'adreça majoritàriament a les finques de propietat privada, tot i que també de propietat municipal (és a dir, les que pertanyen al patrimoni d'ajuntaments i altres administracions locals). Per a valorar la incidència o el paper que té la custòdia en diferents tipus de paisatges, s'ha optat per utilitzar de referència els àmbits d'aplicació dels objectius de qualitat paisatgística que s'han definit per a Catalunya⁸. La taula 3 determina el grau d'incidència (alt, mitjà, baix o nul) que pot tenir la custòdia del territori per a cadascun dels 20 àmbits d'aplicació d'aquests objectius. Cal destacar el caràcter qualitatiu i indicatiu d'aquesta taula atès que no és fàcil posar límits clars als paisatges en què la custòdia pot desenvolupar-se.

⁸ Els objectius de qualitat paisatgística són, segons el Conveni europeu del paisatge "la plasmació que fan les autoritats públiques competents de les aspiracions que tenen les poblacions pel que fa a les característiques paisatgístiques del seu entorn" (Consell d'Europa, 2000: art. 1c).

Àmbits d'aplicació dels objectius de qualitat paisatgística	Grau d'incidència de la custòdia del territori
Paisatges dels espais naturals	Alt
Paisatges d'aigua dolça	Alt
Paisatges connectors	Alt
Paisatges de dunes i maresmes	Mitjà
Platges	Mitjà-baix
Paisatges agroforestals	Mitjà-alt
Paisatges amb edificacions aïllades	Mitjà-baix
Perspectives paisatgístiques i miradors	Mitjà
Paisatges de grans valors intangibles, culturals i/o espirituals	Mitjà-alt
Paisatges dels accessos als nuclis urbans	Baix
Paisatges de les infraestructures lineals de comunicació	Baix
Assentaments urbans	Baix-nul
Paisatges urbans	Baix-nul
Façanes marítimes	Baix-mitjà
Paisatges dels polígons industrials i de les grans superfícies comercials	Nul
Paisatges de les activitats extractives	Baix-mitjà
Paisatges amb línies elèctriques	Nul
Paisatges de les infraestructures energètiques	Baix
Paisatges portuaris	Baix-nul
Paisatges aeroportuaris	Nul

Taula 3. Incidència de la custòdia del territori segons àmbits d'aplicació dels objectius de qualitat paisatgística.

Alguns exemples de custòdia del territori

Arreu del món, i també a Catalunya i a l'Estat espanyol, hi ha nombrosos exemples d'iniciatives i entitats de custòdia del territori relacionades amb la conservació del paisatge. Tot seguit s'exposen alguns d'aquests casos, que poden servir de referència.

La National Trust, referència europea en conservació privada del paisatge i model per a altres organitzacions anglosaxones

La National Trust és una de les organitzacions conservacionistes més importants i antigues del món. Va ser creada l'any 1895 per tal de preservar de forma permanent indrets d'interès històric i paratges d'interès natural d'Anglaterra, Gal·les i Irlanda del Nord. Actualment aquesta organització no governamental es manté gràcies a la generositat dels seus 3,5 milions de membres i prop de 43.000 voluntaris, a més dels 12 milions de persones que anualment paguen per visitar les seves propietats. Altres fonts d'ingressos de l'organització són els llegats obtinguts, les rendes que generen les propietats arrendades, les subvencions, els patrocinis i els fons aconseguits en campanyes específiques.

La tasca principal de la National Trust està estretament relacionada amb el paisatge: pretén preservar i protegir zones costaneres, àrees rurals i indrets i edificis d'interès històric. L'instrument bàsic que utilitza per assolir-ho, tot i que no és l'únic, és l'adquisició de finques i edificis de gran valor visual i històric. De fet, aquesta organització té milers d'edificis repartits arreu del seu àmbit d'actuació, i molts d'aquests destaquen per les seves col·leccions d'art i pels seus magnífics jardins, cuidats d'una forma veritablement exquisida. Pel que fa a les zones costaneres i rurals, la National Trust posseeix actualment més de 1.100 km de costa i 251.700 ha de territori, cosa que representa, respectivament, una cinquena part de la costa d'Anglaterra, Gal·les i Irlanda del Nord, i gairebé un 1,5% de la totalitat del territori. Una part molt important de les finques de l'organització corresponen a les terres i camps adjacents a les cases rurals, tot i que també disposa de nombroses propietats adquirides específicament pels seus valors naturals o paisatgístics. Entre els diversos elements d'interès paisatgístic que prioritza, s'hi troben arbres, masses boscoses, pastures i terres agrícoles.

La tradició centenària de la National Trust no és única. Arreu del món hi ha organitzacions que s'han creat i desenvolupat a partir d'aquest model. Trustees of Reservations (patronat de reserves), creada l'any 1891 a Massachusetts (EUA) i amb 40.000 socis el 2007, té els objectius d'adquirir, arranjar, mantenir i obrir al públic, sota normes adequades, finques i llocs significatius per la seva bellesa, història i significació ecològica. Al seu torn, The Land Conservancy (patronat de terres) de la Colúmbia Britànica (Canadà) és una entitat creada l'any 1997, amb 6.500 socis el 2007, que manté un programa d'intercanvi de professionals amb la National Trust per a la formació mútua. Ambdues entitats són propietàries i mantenen acords en edificacions d'interès històric (fins i tot urbanes en el cas del Canadà), els seus jardins i l'entorn natural de les finques on es troben.

La National Trust i les entitats que en són hereves són un model molt arrelat a les societats anglosaxones. En aquests països, tant la propietat de la terra, com el seu accés públic o la funció de l'Administració amb relació als paisatges i la natura es regeixen per uns principis ben diferents dels de la cultura catalana i mediterrània. Aquests i altres motius han fet possible la constitució de nombroses entitats privades amb una base social molt àmplia dedicades exclusivament a la conservació dels paisatges i el patrimoni. Si es desplacen aquests casos a casa nostra, la pregunta a fer és clara: podrà tenir Catalunya algun dia una entitat amb un capital social tan ampli?

Les entitats de custòdia del paisatge a Txèquia

Txèquia és un país amb molts paisatges històrics vinculats als sistemes tradicionals d'ocupació del territori. A més, conté una gran riquesa de patrimoni cultural i arquitectònic. Això comporta que hi existeixin entitats de custòdia que s'han especialitzat en la preservació de paisatges tradicionals, però que també integren objectius de conservació dels costums històrics i la biodiversitat. A diferència de les grans entitats anglosaxones, el model d'entitats dedicades a la custòdia del paisatge de Txèquia és més proper a Catalunya pel que fa a escala i capacitat (Collado i Mas, 2006). La Unió Txeca per a la Conservació de la Natura (Český Svaz Ochránců Přírody, CSOP), creada l'any 1978 pel règim comunista i reconvertida en entitat privada no lucrativa amb l'arribada de la democràcia capitalista l'any 1989, és una xarxa que agrupa 360 organitzacions de les quals 51 són entitats de

custòdia. A continuació, es presenten dues entitats de custòdia membres de la Unió.

Imatge 3. Paisatge de la regió de Plzeň, a Bohèmia.

Kosenka és l'entitat de custòdia més antiga de Txèquia (1998). *Kosenka* significa “dalla” i l'activitat de l'entitat es podria resumir en la recuperació de les tradicions locals a través del dall. Kosenka és propietària d'una finca forestal al peu dels Carpats Blancs, al mateix poble on té la seu. En aquesta finca es practica el dall de prats mitjançant campanyes anuals voluntàries i amb mitjans totalment manuals. Així, es treballa per a recuperar l'espècie d'avet autòcton i preservar les orquídiades dels prats, i també s'hi mantenen varietats tradicionals de fruiters i d'ovelles. Per poder adquirir territori, Kosenka organitza campanyes de captació de fons privats. L'entitat destaca per la seva estratègia de connexió de tradició i paisatge, que esdevé una forma de valorització del territori de fàcil comprensió per a la ciutadania.

A Vlašim, a la Bohèmia Central, hi actua l'entitat de custòdia més gran de la República Txeca, CSOP Vlašim, amb una gestió molt activa i professionalitzada de custòdia del territori. Disposen d'una finca en propietat,

tenen acords amb propietaris per a la recuperació d'espais fluvials i gestionen un parc municipal de 80 ha que acull un bosc madur ben conservat, un castell i diversos edificis històrics restaurats que serveixen com a centres d'interpretació o galeries d'art. Aquests projectes inclouen la gestió d'elements singulars del paisatge, com ara arbres aïllats i avingudes arbrades.

Àrea de Territori i Paisatge de l'Obra Social de Caixa Catalunya, un referent a Catalunya

L'any 1997 l'Obra Social de Caixa Catalunya va crear la Fundació Territori i Paisatge (avui Àrea de Territori i Paisatge de l'Obra Social de Caixa Catalunya) amb l'objectiu de conservar els valors dels espais naturals i el paisatge, i de conscienciar la població de la necessitat de protegir el medi. Per aconseguir-ho adquireix territoris d'elevat interès natural o paisatgístic, col·labora amb organitzacions públiques i privades per a executar projectes de conservació de la natura i realitza una tasca d'educació continuada.

El desembre de l'any 2008, l'entitat havia adquirit 24 zones que conjuntament sumaven 7.834 ha. D'entre aquestes destaquen indrets d'una gran bellesa paisatgística com el congost de Mont-rebei (entre la Noguera i el Pallars Jussà), la muntanya d'Alinyà (entre l'Alt Urgell i el Solsonès), el Bosc de Tosca (dins la Zona Volcànica de la Garrotxa), el coll de Can Maçana, a Montserrat (Anoia), el cingle de l'Avenc, al Collsacabra (Osona) i les oliveres mil·lenàries de l'Arión, a Ulldecona (Montsià). Entre els espais a la gestió dels quals dóna suport a través d'acords de custòdia (a final del 2008, 89 espais amb una superfície conjunta de 144.463 ha) també hi ha zones amb uns valors estètics notables, com ara l'entorn del santuari de Santa Maria de Queralt (Berguedà), el mosaic agroforestal dels secans de Torà (Segarra) i la zona d'interès etnològic del paisatge de vinya de Calonge i Vall-llobrega (Baix Empordà), entre d'altres. Més enllà de la bellesa dels espais propietat de l'Obra Social de Caixa Catalunya (o que hi tenen acords de custòdia), aquesta entitat ha mostrat un especial interès en l'estudi, la promoció i el seguiment dels valors paisatgístics del territori. Així, forma part del Consell Rector i de la Comissió Executiva de l'Observatori del Paisatge de Catalunya. A una altra escala, per als espais en propietat o amb acords de custòdia, l'Obra Social de Caixa Catalunya sol redactar un pla de gestió que, entre altres aspectes, identifica les qualitats estètiques

dels indrets en qüestió. A més, molts d'aquests plans incorporen projectes específics destinats a la millora i a la interpretació paisatgística de les finques, així com accions per a estudiar l'evolució del paisatge al llarg del temps. En aquest sentit, finques com ara la de Can Morgat (a prop de l'estany de Banyoles, al Pla de l'Estany) o la de Puigventós (a l'est del massís de Montserrat, al Baix Llobregat i el Vallès Occidental) disposen ja d'estacions d'observació del paisatge, indrets específics des d'on, a través de fotografies, s'avaluen els canvis del paisatge.

Menorca, una illa de paisatges agraris

El Grup Balear d'Ornitologia i Defensa de la Naturalesa (conegut com GOB) de Menorca és una entitat ecologista clàssica en els seus orígens, però amb una trajectòria molt singular pel que fa a la implicació de la societat menorquina. Amb més d'un miler de socis (que suposen el 2% del total d'habitants), és una entitat que tothom coneix i respecta. L'any 2004 el GOB-Menorca va començar a establir acords de pràctiques agràries sostenibles a Menorca (GOB, 2004), a partir dels quals el Consell Insular va estendre el model a través dels contractes agraris de la Reserva de la Biosfera, avui signats per més de 80 pagesos de l'illa. Els 14 acords de custòdia del GOB-Menorca (i els que vindran, perquè se'n continuen negociant) han mostrat una forma original de posar en valor el paisatge de Menorca i han destacat la importància de donar suport als pagesos per tal que puguin mantenir aquest bé tan preuat per a l'illa i per a la seva economia turística.

Na Marcona (de 41 ha) és una de les primeres finques on es va signar l'acord de pràctiques agràries el maig de l'any 2004. A través de l'acord, el propietari es compromet a aplicar diferents mesures de conservació ambiental i paisatgística de la finca, escollides conjuntament amb el GOB a partir d'un catàleg de mesures. Na Marcona també porta a terme la comercialització directa de productes agrícoles i de transformació artesanal (formats i embotits), que el GOB difon a través del seu catàleg de productes agrícoles de Menorca amb el valor afegit del paisatge. L'acord també inclou activitats de voluntariat per al manteniment dels elements del paisatge tradicional de parets de pedra seca i el suport als pagesos en la tramitació d'ajuts. A més, Na Marcona és el primer cas de col·laboració entre el sector agrícola i el turístic de Menorca. En efecte, l'Hotel Sol Milanos Pingüinos

manté un conveni amb contraprestació econòmica amb el GOB i el pagès propietari per tal que aquest últim pugui aplicar les mesures de conservació del paisatge i alhora aculli visitants de l'hotel, que esmorzen a la seva finca. D'aquesta manera, els turistes coneixen de primera mà la realitat dels paisatges de Menorca i de les persones que en tenen cura, i poden adquirir alguns dels productes de la finca i d'altres signants d'acords amb el GOB.

Imatge 4. A Menorca el GOB estableix acords de pràctiques agrícoles sostenibles que inclouen el manteniment de parets de pedra seca.

Perspectives de futur

Per concloure, s'apunten tot seguit algunes reflexions sobre el futur de les iniciatives de custòdia en relació amb el paisatge. En primer lloc, convé remarcar que la custòdia del territori planteja oportunitats clares, concretes i interessants per a la protecció, gestió i ordenació del paisatge. Magrat tot, és evident que a Catalunya només existeixen un nombre limitat d'iniciatives de custòdia fonamentades principalment en el paisatge. Per aquest

motiu, les entitats de custòdia haurien d'augmentar el nombre d'iniciatives de custòdia centrades en la temàtica paisatgística, o, si més no, establir vincles més clars entre els valors naturals o culturals que es pretenen conservar a través dels acords de custòdia i els valors paisatgístics associats. Seria necessari, doncs, que els documents dels acords explicitessin millor aquells valors més directament associats al paisatge de la finca. Per fer-ho, es podrien adjuntar fotografies a l'acord (de fet, segons Asensio i Collado, 2007, ja són necessàries per al seguiment) que servissin per a determinar l'estat del paisatge que es vol mantenir, o es podrien citar els valors paisatgístics identificats pels instruments d'ordenació del paisatge (catàlegs, cartes i plans urbanístics) vigents dins l'àmbit on s'inscriu la finca que és objecte de l'acord.

En aquest context seria interessant veure néixer alguna entitat de custòdia catalana orientada a la preservació de l'herència del país a l'estil de les concepcions de la National Trust i dels altres casos anglosaxons esmentats o, fins i tot, a l'estil dels de Txèquia. Aquesta orientació més vinculada al patrimoni, les tradicions, la identitat i la història ha estat poc explorada per les entitats de custòdia catalanes, i potser seria una via per a arribar de manera més decidida i eficaç a la ciutadania.

També és important que les iniciatives de custòdia del territori centrades en el paisatge no deixin de banda els aspectes naturals o el patrimoni cultural. Per exemple, Salvat (2005: p. 175) menciona la iniciativa del Bosc de Tosca (Garrotxa), efectuada segons criteris paisatgístics i culturals, però amb un contingut nul pel que fa a la conservació de la diversitat vegetal existent en aquest indret. En aquest sentit, l'Observatori del Paisatge de Catalunya pot contribuir a generar la transversalitat necessària entre disciplines i coneixements que requereix la protecció i la gestió del paisatge. A més, fins i tot, pot trobar en la custòdia una manera d'apropar-se més directament als agents del territori que dia a dia tenen cura dels paisatges.

D'altra banda, s'ha vist que les cartes del paisatge ofereixen un bon encaix per a les iniciatives de custòdia. Per això, les entitats de custòdia haurien de participar activament en els processos d'elaboració de cartes en aquells territoris on tinguin la seva activitat. El mateix procés de concertació per a l'elaboració de les cartes podria incorporar espais de negociació entre les entitats de custòdia, els ens locals, els propietaris i usuaris, les

institucions, les empreses i la resta d'agents socials, per tal que els compromisos de les cartes incloguessin accions detallades per a la custòdia del paisatge. Al seu torn, l'Administració encarregada de desenvolupar polítiques del paisatge podria incentivar més directament aquests processos mitjançant diferents mecanismes.

Així mateix, caldria que l'Administració assumís més decididament l'aplicació de la custòdia del territori com a instrument de concertació atès que així es preveu en la Llei catalana del paisatge. Les entitats de custòdia catalanes tenen la capacitat suficient de contribuir a iniciatives de custòdia del paisatge, disposen de les estructures de suport i coneixen les experiències d'altres països. Per tant, les polítiques del paisatge que s'impulsen a Catalunya haurien de donar un reconeixement més gran als mecanismes de custòdia del territori en tot el seu conjunt, ampliant els supòsits en camps com ara les adquisicions de drets reals com a complementaris de l'adquisició de sòl, mecanismes de custòdia relacionats amb la planificació i gestió urbanística, entitats de custòdia com a instruments de col·laboració i concertació en matèria de paisatge, entre d'altres. En aquest sentit, seria interessant que, en el futur, el Fons per a la protecció, gestió i ordenació del paisatge donés més prioritat als mecanismes de custòdia, entre els quals es podrien incloure la compra de drets reals i l'adquisició de sòls d'interès públic per part d'entitats privades de custòdia amb seguretat jurídica de protecció a llarg termini. Atès que entre els beneficiaris del fons hi ha les entitats privades sense ànim de lucre i les persones físiques de naturalesa privada que tinguin entre els seus objectius la millora paisatgística, és fonamental que les noves convocatòries del fons (o d'altres subvencions derivades per a actuacions en sòls de protecció paisatgística) incloguin com a possibles beneficiaris les entitats de custòdia (associacions i fundacions) i els propietaris amb acords de custòdia.

D'altra banda, no s'ha de perdre de vista la influència que tenen el planejament urbanístic i territorial en la conservació (o degradació) dels paisatges. En diversos documents elaborats per la Xarxa de Custòdia del Territori (Basora *et al.*, 2005; Xarxa de Custòdia del Territori, 2007a, 2007b), s'ha demostrat que els instruments de custòdia, tot i que no s'han d'incorporar de forma obligatòria als plans urbanístics municipals i als plans territorials i urbanístics de caire supramunicipal, sí que els po-

den complementar molt bé i alhora facilitar el desenvolupament de moltes de les mesures que se'n deriven, especialment les relacionades amb la conservació del territori i el paisatge, i sobretot del sòl no urbanitzable de protecció especial.

Com s'ha vist al llarg d'aquest capítol, la custòdia del territori es planteja com una estratègia d'àmplia participació i reconeixement social per a contribuir a la conservació del patrimoni natural, cultural i paisatgístic. La custòdia del territori és cosa de tots, sobretot si les institucions i els agents socials emprenen les mesures adequades perquè així pugui ser. En d'altres llocs d'Europa i del món ja ha succeït i ara Catalunya comença a avançar en aquest sentit. Per tant, seria desitjable per als paisatges de Catalunya que la custòdia del territori es consolidés i avancés encara més.

Referències bibliogràfiques

- ASENSIO, Núria; COLLADO, Hernan (2007). *Protocol de seguiment i avaluació d'acords per a entitats de custòdia*. [Barcelona: Xarxa de Custòdia del Territori]. (Documents Ocasionals de la Xarxa de Custòdia del Territori; 16).
- ASENSIO, Núria; COLLADO, Hernan; CORTINA, Albert; PIETX, Jordi (2005). *Opcions per a la custòdia del territori en finques privades. Guia pràctica per a la propietat*. 2a edició. [Barcelona]: Xarxa de Custòdia del Territori, Fundació Territori i Paisatge; Obra Social de Caixa Catalunya i Fundació Natura.
- BASORA, Xavier; GORDI, Josep; SABATÉ, Xavier; VICENTE, Enrique (2005). *Oportunitats per a la custòdia del territori als municipis. Guia pràctica per a ajuntaments i entitats locals*. [Barcelona]: Xarxa de Custòdia del Territori i Fundació Territori i Paisatge; Obra Social de Caixa Catalunya.
- BASORA, Xavier; SABATÉ, Xavier (2006). *Taller-debat "El paisatge i les entitats de custòdia del territori"*. (Document fora de sèrie de la Xarxa de Custòdia del Territori). XCT. Disponible a <http://www.xct.cat/mm/DFS_Tallerdebat_Paisatge_i_custodia.pdf> [consulta: 10.10.2009].
- CAMP, Anna (2008). *La gestió del paisatge i les entitats de custòdia*. Treball inèdit del Màster en Medi Ambient de la Universitat de Girona.
- COLLADO, Hernan; MAS, Guillem (2006). *Viatge d'estudis de custòdia del territori a la República Txeca*. [Barcelona: Xarxa de Custòdia del Territori]. (Documents Ocasionals de la Xarxa de Custòdia del Territori; 13).
- COMERMA, Cristina (2007). *Tercer inventari d'acords i entitats de custòdia del territori a Catalunya, les Illes Balears i Andorra. Informe final*. (Informes de la Xarxa de Custòdia del Territori; 12).
- CONSELL D'EUROPA (2000). *Conveni europeu del paisatge* [en línia]. <http://www.mma.es/secciones/desarrollo_territorial/paisaje_dt/convenio_paisaje/pdf/cep_catala.pdf> [consulta: 07.10.2009].
- FUNDACIÓN GLOBAL NATURE (2008). *Proyecto Tortuga Mora* [en línia]. <http://www.fundacionglobalnature.org/proyectos/conservacion_floyfau/proyecto_tortuga_mora.htm> [consulta: 12.03.2009].
- GENERALITAT DE CATALUNYA (2006). *Llei 8/2005 i Reglament de protecció, gestió i ordenació del paisatge*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. (Quaderns de legislació).
- GOB MENORCA (2004). *Custòdia del territori. L'acord de pràctiques agràries sostenibles a Menorca*. Maó: GOB Menorca.

LLADÓ, Arnau (2003). *Les donacions d'usdefruit a la Llei 49/2002 de règim fiscal de les entitats sense finalitats lucratives i incentius de mecenatge: una lectura en clau de custòdia del territori*. Comunicació a la III Reunió de la Xarxa de Custòdia del Territori. Disponible a <<http://www.xct.cat/ca/cdr/reunions.html>>. [consulta: 12.03.2009].

MORENO, Rebecca; PIETX, Jordi (2003). *Primer inventari d'acords i entitats de custòdia del territori a Catalunya, les Illes Balears i Andorra. Informe final*. (Informes de la Xarxa de Custòdia del Territori; 2).

NOGUÉ, Joan; SALA, Pere (2006). *Prototipus de catàleg de paisatge. Bases conceptuals, metodològiques i procedimentals per elaborar els catàlegs de paisatge de Catalunya*. Olot: Observatori del Paisatge.

PIETX, Jordi (2008). "Custòdia del territorio en Brasil. Datos y reflexiones sobre el modelo brasileño de Reservas Particulares del Patrimonio Natural (RPPNs)". *Boletín Europarc España*, núm. 25, p. 49-53.

SABATÉ, Xavier (2001). *El rol de les entitats conservacionistes en l'adquisició i la gestió dels espais naturals*. Projecte inèdit de la llicenciatura de Ciències Ambientals de la Universitat Autònoma de Barcelona.

SALVAT, Andreu (2005). "Consideracions sobre la protecció de la diversitat vegetal als espais protegits de Catalunya: el cas del Parc Natural de la Zona Volcànica de la Garrotxa", *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural*, núm. 73, p. 163-181.

SURINYAC, Laia; MORENO, Rebecca (2005). *Segon inventari d'acords i entitats de custòdia del territori a Catalunya, les Illes Balears i Andorra. Informe final*. (Informes de la Xarxa de Custòdia del Territori; 5).

XARXA DE CUSTÒDIA DEL TERRITORI (2007a). *Criteris generals sobre custòdia del territori a considerar en l'avaluació ambiental de plans urbanístics municipals*. [Barcelona: Xarxa de Custòdia del Territori]. (Documents Ocasionals de la Xarxa de Custòdia del Territori, 14).

--- (2007b). *Criteris generals sobre custòdia del territori a considerar en l'avaluació ambiental de plans territorials i urbanístics de caràcter supramunicipal*. [Barcelona: Xarxa de Custòdia del Territori]. (Documents Ocasionals de la Xarxa de Custòdia del Territori, 15).

ZOIDO, Florencio (2004). "Paisatge i ordenació territorial", dins Joan-Maria Romani i Arnau Queralt (eds.). *Documents de la Conferència sobre el Conveni Europeu del Paisatge en ocasió de la seva entrada en vigor*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Consell Assessor per al Desenvolupament Sostenible, p. 73-109.